

Rudolf Steiner

KŘESŤANSKÉ ZASVĚCENÍ

Hamburk, 30. května 1908

Mají-li rozpravy našeho kurzu nakonec vyústit do hlubšího pojetí Janova evangelia, a dojít k pochopení slov „otec a matka Ježíšova“ a tím vůbec k pochopení podstaty křesťanství ve smyslu Janova evangelia, tedy si teď musíme především získat materiály, abychom porozuměli pojmům „matka“ a „otec“ v jejich duchovním smyslu, jak je míněn v Janově evangeliu, a současně v jejich skutečném smyslu - neboť nepůjde o alegorické a symbolické výklady.

Především musíme porozumět tomu, co je míněno slovy: sjednotit se s vyššími duchovými světy, připravit se k přijetí vyšších světů. Musíme přihlídnout k podstatě zasvěcení, se zvláštním zřetelem k Janovu evangeliu.

Kdo je to člověk zasvěcený? Za všech dob poatlantského vývoje lidstva byl zasvěcencem člověk, který se dovedl povznést nad vnější, fyzicko-smyslový svět a mít vlastní zážitky, vlastní zkušenosti v duchových světech; kdo tedy prožívá duchový svět tak, jako člověk prožívá svými vnějšími smysly, očima, ušima atd., fyzicko-smyslový svět. Takový zasvěcenec je tedy svědkem duchových světů a jejich pravdy. To je jedna věc. Pak ale k tomu přistupuje ještě něco podstatně odlišného, co si každý zasvěcenec získá během procesu zasvěcení jako zvláštní vlastnost, to jest, že se také povznesse nad všechny ty city a pocity, které ve fyzickém světě jsou nejen oprávněné, ale také hluboce potřebné, které se ale nemohou tímž způsobem vyskytovat v duchovém světě.

Rozumějte mi dobře a nechápejte to tak, jako by někdo, kdo je jakožto zasvěcenec schopen prožívat kromě fyzického světa ještě i duchový svět, si nyní musel odnavyknout všechny ostatní lidské city a pocity, které tady ve fyzickém světě mají hodnotu, a musel šije vyměnit za ony jiné city pro vyšší světy. Tak tomu není. Nevyměňuje si něco za něco, nýbrž získává si jedno navíc k druhému. Jestliže člověk musí na jedné straně své city zduchovňovat, musí na

druhé straně také zase mít o to silněji ony city, které ho činí zdatným pro práci ve fyzickém světě. V tom smyslu je třeba to chápat, jestliže pro zasvěcence použijeme výrazu, že se musí v jistém smyslu stát člověkem bez domova. Ne že by se musel v sebemenší míře odcizit domovu a rodině, dokud žije ve fyzickém světě. S tím má to slovo cosi společného leda potud, že osvojením příslušných citů v duchovém světě dosáhnou city pro fyzický svět jemnějšího, krásnějšího rozvití. Co je to „člověk bez domova“? Bez tohoto přívlastku nemůže nikdo v pravém slova smyslu získat zasvěcení. Být „člověkem bez domova“ znamená: člověk nesmí vyvíjet v duchovém světě žádné zvláštní sympatie, podobné oněm zvláštním sympatiím, jaké má člověk tady ve fyzickém světě pro jednotlivé zvláštní oblasti a spojitosti: člověk-jednotlivec patří ve fyzickém světě k tomu nebo onomu národu, k té nebo oné rodině, k tomu nebo onomu státnímu společenství. To je všechno v pořádku. To nemusí ztrácet, to tady potřebuje. Kdyby však chtěl použít těchto citů v duchovém světě, přinášel by si do duchového světa velmi zlé věno. Tam neplatí, že člověk vyvíjí pro něco nějakou sympatii, nýbrž musí nechat všechno na sebe objektivně působit, podle hodnoty, jaká spočívá v objektu samém. Dalo by se také říci, kdyby pro to bylo všeobecné porozumění: Zasvěcenec se musí stát objektivním člověkem v plném smyslu toho slova.

Svým vývojem na naší Zemi opustilo lidstvo své někdejší bezdomoví, spjaté se starým, šerosvitným jasnozřivým vědomím. Viděli jsme přece, jak lidstvo sestoupilo z duchových sfér do fyzického světa. V těch dávných, původních duchových sférách neexistovalo něco takového jako vlastenectví apod. Když lidé sestoupili z duchových sfér, zalidnila jedna část Zemi tady, druhá část ji zalidnila tam; a tehdy se jednotlivé skupiny lidí v určitých oblastech staly věrným odrazem těchto oblastí. Nemyslete si, že černocho zčernal jenom z vnitřních příčin, zčernal i tím, že se přizpůsobil své zemské končině, a s bělochy se to má zrovna tak. A stejně jako tyto velké rozdíly, týkající se barvy a rasy, vznikly i ony menší rozdíly jednotlivých národních individualit tím, že se do člověka něco obtisklo vlivem spojitosti s okolím. To ale také zase souvisí se

specializací lásky na Zemi. Tím, že se lidé stali navzájem nepodobnými, byla láska nejprve založena v malých společenstvích. Teprve pozvolna se mohou lidé vyvíjet z oněch malých

společenství až k velkému společenství lásky, jak se jednou konkrétně vytvoří právě vštípením maňasů, duchovního svébyčí. Tak musel zasvěcenec jakoby předejmout něco, k čemu dnes vývoj lidstva zase nabádá: překonat, přemostit všechna omezení, vytvářet velký mír, velkou harmonii a bratrství. Zasvěcenec už musí ve svém bezdomoví přijímat před ostatními odevšad stále stejné zárodky velké bratrské lásky. A symbolicky se to za starých časů naznačovalo tím, že se líčilo, jaké všechny cesty podnikali zasvěcenci, například **Pythagoras**. Proč se to líčilo? Aby mohli ve svých citech, vytvářených v esoterním společenství, nacházet objektivitu vůči všemu.

Ale úkolem křesťanství je probudit impulz k tomuto bratrství, to, co zasvěcenec už vždycky choval jako jednotlivý impulz, v celém lidstvu. Přihlédněme teď k oné nejhlubší ideji křesťanství, že Kristus je duchem Země a Země tělem nebo šatem Kristovým. A vezměme to doslova; neboť jsme řekli, že takový dokument jako Janovo evangelium musíme klást ve všech jeho jednotlivých slovech na zlatnické váhy. Co se dozvíme o „šatu“ Země, když přehlédneme celý vývoj? Dozvíme se, že tento šat Země, tj. pevné části Země byly nejprve od sebe odděleny. Jeden se ujal vlastnictví nad tím, jiný nad oním. Jedno patřilo tomu, jiné onomu. Majetek, rozšíření osobnosti přisvojením určitého vlastnictví, to je to, več si lidé během doby v jistém smyslu rozdělili onen šat, jež na sobě nese Kristus, duch Země. Pouze jedno nebylo možné si rozdělit, nýbrž patřilo to všem - to je ovzduší, jež zahaluje Zemi. A z tohoto ovzduší, jak nám to naznačuje mýtus o ráji, bylo člověku vdechnuto dchnutí života. V tom musíme spatřovat první vlohu lidského já ve fyzickém těle. Vzduch není možné dělit.

Pokusme se nyní zjistit, zdali ten, kdo v Janově evangeliu líčí nejhlubším způsobem křesťanství, toto nějak naznačuje:

„A rozdělili si šat jeho; plášť však netrhali.“ (19,23 - 24)

Tady máte ono slovo, které vám vše objasní, že Země jakožto celek včetně svého ovzduší je tělem nebo šatem a pláštěm Kristovým. Na pevniny a na území byl rozdělen šat Kristův, ne však plášť. Vzduch nebyl rozdělen, ten

patří všem společně. Je vnějším hmotným symbolem pro lásku, jež jemně
opřádá Zemi, aby se

později na ní uskutečnila. I v mnoha jiných ohledech musí křesťanství dovést lidi k tomu, aby jakožto lidstvo přijali něco z tehdejšího principu zasvěcení.

Chceme-li tomu porozumět, musíme nejprve toto zasvěcení nějak charakterizovat. Pro nás postačí, když se v podstatě zaměříme na tři hlavní typy zasvěcení: na staré zasvěcení pomocí jógy, na zasvěcení specificky křesťanské ve vlastním smyslu a na křesťansko-rosaekruciaňské zasvěcení, jež je vlastně způsobem absolutně vhodným pro dnešního člověka. A nyní prostě vylíčíme, jak zasvěcení vůbec v zásadě probíhá pro kteroukoli z těchto tří forem, čím je a co představuje.

Čím se člověk stává způsobilým, aby mohl nahlížet do duchových světů? Řekněme si: Čímpak jste se stali vy způsobilými, abyste vnímali fyzický svět? Vaše fyzické tělo pro toto má fyzické orgány. Budete-li sledovat vývoj lidstva daleko do minulosti, shledáte, že v pradávných dobách člověk ještě neměl oči k vidění, uši k slyšení ve fyzickém světě, nýbrž že to všechno byly ještě „nerozrůzněné, lhostejné orgány“, jak říká **Goethe**. Hledáte-li důkaz pro to, můžete si vzpomenout, že jistí nižší živočichové mají dodnes tyto „lhostejné orgány“. Jistí nižší živočichové mají body, jimiž mohou rozlišovat leda světlo a temnotu. A z těchto „lhostejných orgánů“ se postupně vymodelovalo, vytvarovalo to, co jsou dnešní oči a uši. To bylo vpracováno do plastické substance fyzického těla. A teprve tím, že se vymodelovalo vaše oko, povstal pro vás svět fyzických barev; tím, že bylo vymodelováno vaše ucho, povstal svět fyzických tónů.

Nikdo nemá právo tvrdit, že nějaký svět není reálný; smí pouze říci, že jej on nevnímá. Neboť vidět v opravdovém smyslu svět znamená: mít orgány, abychom jej vnímali. Smíme tvrdit, že neznáme jiný než ten nebo onen svět; ale nesmíme tvrdit, že neuznáváme platnost světa, který vnímá někdo jiný. Neboť někdo, kdo takto mluví, žádá, aby ani ostatní nesměli vnímat nic jiného než on; žádá autoritativně, aby platilo jenom to, co vidí on. Když dnes někdo vystoupí a bude hlásat: To jsou jen takové anthroposofické sny, ale něco takového, jak to tvrdí anthroposofové, neexistuje, - tedy pouze dokazuje, že on a lidé jemu

podobní takové světy nevnímají. Stavíme se k věcem na pozitivní stanovisko. Kdo však uznává jenom to, co sám vnímá, žádá nejen, abychom mu přiznali to, co ví, ale chce rozhodovat autoritativně i o tom, co neví. Není horší intolerance než ta, kterou dnes přináší oficiální věda vstříc anthroposofii, a tato intolerance se bude rozvíjet ještě do mnohem horších podob, než v jakých se vyskytovala kdy předtím. Vystupuje v nejrůznějších formách. Lidé nemají ani potuchy o tom, že říkají věci, které by vůbec nesměli říkat. Na mnoha shromážděních, skládajících se z velice dobrých křesťanů, můžeme slyšet: Anthroposofové mluví o jakémisi křesťanském tajném učení, ale křesťanství nepotřebuje žádné tajné učení; protože platit smí pouze to, co může vnímat a chápat i nejprostší mysl! - Což ovšem neznamená nic jiného, než co může vnímat a chápat on, ten jednotlivec, který právě mluví. Žádá tedy, aby nikdo nechápal a nevnímal nic jiného než on. Právem se vtákových shromážděních popírá neomylnost papežů. Ale na neomylnost vlastní osobnosti si dnes i křesťané činí pro vlastní osobu nárok v nejširším smyslu. Proti anthroposofii se bojuje ze stanoviska papežství, přičemž se každý prezentuje sám jako jakýsi papežiček.

Uvážíme-li, že fyzicko-smyslový svět pro nás existuje proto, že do našeho fyzického těla byly zacizelovány jednotlivé smyslové orgány, pak už nám nebude připadat jako něco nápadného, řekneme-li: Vnímání ve vyšším světě je založeno na tom, že do vyšších článků lidské bytosti, do těla étherného a astrálního, se zabudují vyšší vnímací orgány. Fyzické tělo je dnes už takto vybaveno potřebnými orgány, tělo éthemé a astrální ještě ne; do těch musí být teprve zacizelovány. Jakmile se v nich objeví, vzniká to, čemu říkáme vnímání ve vyšších světech.

Povíme si teď něco o tom, jak se tyto orgány dají vestavět do étherného a astrálního těla. Řekli jsme, že se u někoho, kdo usiluje o zasvěcení a získá je, vytvářejí vyšší orgány: Jak se to dělá? Jde při tom o to, aby člověk mohl pracovat na svém astrálním těle tehdy, když má k němu přístup v jeho ryzí čistotě. V době denní bdělosti, kdy astrální tělo je pohrouženo do fyzického, působí na astrální tělo síly těla fyzického; tady je tedy nemáme k dispozici volné.

Tady se řídí tím, co chce fyzické tělo; tady si s ním, abych tak řekl, nemůžeme nic počít. Můžeme si s ním něco počít, můžeme na něm modelovat jenom tehdy, když je v době spánku

venku z fyzického těla. V astrálním těle se mohou objevit vyšší smyslové orgány jenom tím, že je do něho zacizelujeme, když je ve spánku mimo fyzické tělo. Jenomže na spícím člověku nemůžeme jen tak něco kutit. U dnešního člověka by to nebylo možné, pokud by měl to, co se s ním děje, vnímat. Pokud je ve stavu bezvědomí, tedy to nemůže vnímat. Zdá se, že je v tom rozpor, neboť když člověk spí, jeho astrální tělo si neuvědomuje svou souvislost s fyzickým tělem. Ale nepřímo se to dá vykonat tím, že během denního bdění působíme na fyzické tělo tak, aby dojmy, které fyzické tělo získá během denního bdění, zůstaly v astrálním těle, i když se vysune z fyzického. Zrovna tak, jako jsou jinak vtiskovány do astrálního těla dojmy, které získává z okolního fyzického světa, tak musíme provést s fyzickým tělem něco docela specifického, aby se to vtisklo do astrálního těla a aby se to pak v něm příslušným způsobem vyvinulo do jistých tvarů.

A k tomu dochází, když člověk nežije stále jen tak ze dne na den, jako tomu bývá j inak, a nenechává jen tak do sebe vcházet dojmy, jednou odtud, jednou odjinud, nýbrž když vezme svůj vnitřní život do ruky takovým způsobem, jak to odpovídá jistému druhu metodického školení. Říká se tomu meditace, koncentrace nebo kontemplace. To jsou cvičení, jež se v příslušných školách předepisují právě tak přísně jako v laboratořích práce s mikroskopem a jiné práce. Když člověk provádí taková cvičení, působí to na něho tak intenzivně, že se astrální tělo, když během spánku vyklouzne ven, plasticky přetváří. Právě tak, jako se tadyta houba přizpůsobuje tvarům ruky, ale jakmile ji zase pustím, získává opět tvar podle sil, které jsou v ní, zrovna tak se to má s astrálním tělem: Když ve spánku vystoupí ven z tělesnosti, řídí se astrálními silami, které jsou v něm. Musíme tedy během denního bdění provádět jisté duchovní úkony, jimiž se v noci bude astrální tělo utvářet plasticky tak, že v sobě vytvoří orgány pro vyšší vnímání.

Takovou meditaci můžeme k tomu účelu zařídit trojím způsobem. Můžeme se více zaměřit na materiál myšlenkový, na to, co bychom mohli nazvat prvky moudrosti, prvky ryze myšlenkové, což by pak bylo školení jógické, jež

pracuje hlavně s myšlenkovým prvkem, s kontemplací. Můžeme však také působit spíše na cit, tím, že jej budeme rozvíjet zvláštním způsobem, to by byl směr specificky křesťanský. A můžeme působit kombinací citu a vůle, to pak bude metoda křesťansko-rosaekruciaánská. Zabývat se podrobně školením jógickým by nás vedlo příliš daleko; také by to nesouviselo s Janovým evangeliem. Na specificky křesťanském zasvěcení se pokusíme si ujasnit, v čem takové zasvěcení spočívá. Musíte to chápat tak, že člověk by v dnešních společenských kruzích sotva mohl projít takovým zasvěcením. Vyžaduje totiž, aby se člověk dočasně izoloval. Kdežto metoda rosaekruciaánská je právě k tomu, aby se člověk mohl propracovat k vyšším světům, aniž by porušoval své povinnosti. Ale to, co platí v zásadním smyslu, si přitom můžeme plně ujasnit i na křesťanském zasvěcení.

Tato zasvěcovací metoda pracuje výhradně s citem, a to se sedmi citovými prožitky, jež bude mým úkolem vám uvést, se sedmi citovými stupni, jejichž prožití skutečně ovlivní astrální tělo tak, aby v noci utvářelo své orgány. Zkusme si teď ujasnit, jak musí žít žák na křesťanské cestě, aby prošel oněmi stupni.

První etapou je to, co se nazývá „umývání nohou“. Na tomto stupni slyší žák od učitele asi toto: Podívej se na rostlinu. Má kořeny v zemi; nerostná půda je svou podstatou něco nižšího než rostlina. Kdyby rostlina mohla uvažovat sama o sobě, musela by říci půdě: Jsem sice bytost vyšší než ty, ale kdybys ty nebyla, nemohla bych já existovat; neboť z tebe, půdo, získávám z největší části svou potravu. A kdyby to rostlina mohla převést v cit, musela by se sklonit ke kameni se slovy: K tobě se skláním, kameni, ty nižší bytosti, neboť tobě vděčím za své bytí. - Vystoupíme-li ke zvířeti, muselo by se zvíře podobně zachovat k rostlině a říci jí: Jsem sice tvor vyšší než rostlina, ale za svůj život vděčím této nižší říši. - A vystoupíme-li tímto způsobem dále a dojdeme k člověku, musel by každý, kdo stojí trochu výše na sociálním žebříčku, se sklonit k nižšímu stupni a říci: Za své bytí vděčím nižšímu stupni! - A tak by to mohlo postupovat vzhůru až ke Kristu Ježíši. Dvanáct učedníků, kteří jsou kolem něho, stojí o stupeň níže

než on; ale jako se rostlina vyvíjí z kamene, tak vyrůstá Kristus Ježíš z oněch dvanácti. Sklání se k nim a promlouvá k nim: Vám vděčím za své bytí.

Když učitel žákovi toto vysvětlil, řekl mu: Po řadu týdnů se musíš odevzdávat tomuto kosmickému citu, že vyšší se musí sklánět k nižšímu; a pak, až

to v sobě důkladně vypěstuješ, prožiješ vnitřní a vnější symptom. - Tyto symptomy ale nejsou to podstatné, ty pouze udávají, že dotyčný žák už dostatečně cvičil. Když jeho duše už tím sdostatek ovlivnila jeho fyzické tělo, projevilo se mu to vnějším příznakem: měl pocit, jako kdyby mu voda omývala nohy. To je naprosto reálný pocit. A jiný reálný symptom byl, že měl jakoby před sebou v mohutné astrální vizi „umývání nohou“, sklonění se vyššího já k nižšímu já. Člověk tedy prožíval v astrálu, co najdeme v Janově evangeliu jako vyličení historické skutečnosti.

Druhý stupeň spočíval v tom, že žák slyšel od učitele: Musíš v sobě vyvinout ještě jiný cit. Musíš si představit, jaké by to bylo, kdyby k tobě přistoupily všemožné bolesti a útrapy světa, - procítit, jaké by to bylo, kdybys byl vystaven náporu všech možných překážek, a musíš se vpravit do pocitu, že musíš stát zpříma, i když jsi vystaven veškeré bídě světa! Pak, když to žák dostatečně cvičil, objevily se zase dva symptomy: jedním příznakem byl pocit, jako by dostával ze všech stran rány, a druhým, že měl před sebou v astrální vizi „bičování“. - Vyprávím o něčem, co prožily stovky lidí, čím si získaly schopnost vystoupit vzhůru do duchových světů.

Jako třetí úkol si měl žák představit, že to nejsvětější, co má, za co se zasazuje celým svým já, je tupeno a posmíváno. Musel si říci: Necht' si přijde, co přijde, musím stát zpříma a zastat se toho, co je mi svaté! - Když se s tím sžil, cítil něco jako bodání v hlavě, a jako astrální vizi prožíval „nasazení trnové koruny“. Zase je třeba říci: Nezáleží na těchto symptomech, ale dostavují se jako následek cvičení. A byla také učiněna taková opatření, že o sugesci a autosugesci nemohlo být ani řeči.

Čtvrtý stupeň pozůstává v tom, že se žákovi jeho vlastní tělo musí stát pro jeho pocit něčím tak cizím jako nějaký vnější předmět, například kus dřeva, a že už svému tělu neříká „já“. To se musí stát do té míry pocitem, že může říci: Nosím s sebou své tělo, tak jako s sebou nosím svůj kabát! Svě já už nespojuje se svým tělem. Pak se dostaví něco, čemu se říká „zkouška krvi“. Co může být v mnoha případech chorobným stavem, je v tomto případě, při němž všechno

chorobné musí být vyřazeno, důsledkem meditace. Na nohou, na rukou a na pravé straně hrudi se objevují takzvaná stigmata; a jako vnitřní symptom vidí žák v astrální vizi „ukřižování“.

Jenom krátce vylíčíme pátý, šestý a sedmý stupeň tohoto citového prožívání.

Pátý stupeň spočívá v tom, čemu se říká „mystická smrt“. Vlivem citů, které učitel dává žáku zakoušet na tomto stupni, prožije něco, co se mu jeví tak, jako by mu v jediném okamžiku černá opona zakryla všechno fyzicky viditelné a jako by všechno zmizelo. Tento okamžik je důležitý ještě něčím jiným, čím musí žák projít, pokud chce skutečně proniknout ke křesťanskému zasvěcení v pravém smyslu slova. Prožije, že je možné se pohroužit až do nejhlubších hlubin zla, bolesti, hoře a utrpení. Všechno to zlé, co žije na dně lidské duše, všechno to může člověk vychutnat, když se na cestě zasvěcení vydá dolů do pekel. To je tedy „sestup do pekel“. Jestliže to žák totiž zakusí, je mu, jako by se ona černá opona před ním roztrhla - a vidí nyní do duchového světa.

Za šesté následuje to, čemu se říká „uložení do hrobu a zmrtvýchvstání“. To je stupeň, na němž se žák cítí sjednocen s celým tělem Země; cítí se, jako by byl uložen a pohroužen do celé planety Země a patřil k ní. Jeho život se rozšířil a stal se životem planetárním.

Sedmý pocit není možné vylíčit slovy. Vylíčit by jej mohl jenom někdo, kdo by byl s to myslit bez nástroje fyzického mozku; a pro to neexistuje řeč, protože naše řeč obsahuje pouze označení pro fyzickou úroveň. Proto je možné na tento stupeň leda poukázat. Převyšuje všechno, o čem si člověk jinak tvoří představy. Nazývá se „nanebevstoupení“ neboli plné přijetí do duchového světa.

Tím se uzavírá stupnice citů, do nichž se žák musí v době denní bdělosti vpravit v úplném vnitřním klidu. Pokud se žák odevzdal těmto zážitkům, pak tyto zážitky působí tak silně na jeho astrální tělo, že se na něm v noci vytvářejí, že se na něm plasticky formují vnitřní vnímací orgány. - Při rosaekruciańském zasvěcení se neprochází touto sedmidílnou stupnicí citů, ale dochází tam ke stejnému účinku, o jakém jsme právě mluvili.

Vidíte tedy, že při zasvěcení záleží na tom, aby astrální tělo bylo oklikou přes denní prožitky ovlivněno takovým způsobem, aby v noci, kdy je úplně oproštěno, si samo dalo novou plastickou podobu. Když si člověk takto dal jako astrální bytost sám plastickou podobu, stalo se už vlastně astrální tělo novým článkem jeho bytosti. Je už naveskrz prostoupeno maňasem neboli duchovním svébytím.

Jestliže je astrální tělo takto zformováno a nově rozčleněno, jde o to, aby to, co v něm bylo plasticky vytvořeno, bylo vpraveno i do éthemého těla. Právě tak, jako když vtisknete pečetičku do pečetičního vosku a jméno z pečetička pak už není jenom na pečetičku, ale i v pečetičním vosku, tak se musí astrální tělo ponořit do éthemého a obtisknout do něho to, co získalo.

První úkon, opracování astrálního těla, je ve všech zasvěcovacích metodách stejný. Jednotlivé metody se liší jenom způsobem přenosu na étherné tělo. O tomto rozdílu budeme mluvit zítra. Ukážeme si, jak se ony tři zasvěcovací metody, které se v průběhu poatlantské doby vyvinuly jakožto nejhlubší impulzy vývoje, od sebe liší, a jaký význam vůbec má zasvěcení pro vývoj lidstva. Potom se nám také úplně ujasní i ty partie Janova evangelia, o nichž jsme dosud neměli možnost mluvit.

